

Ғ. Х. Халидуллин¹

¹*тарих ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы ҚазҰПУ,
Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы, E-mail: kizatulla@mail.ru*

ОРТА ҒАСЫРЛЫҚ САРАЙШЫҚ ҚАЛАСЫНДА МӘДЕНИЕТ ПЕН ӨНЕР САЛАСЫНЫҢ ДАМУЫ ЖӘНЕ САУДА ЖОЛЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Мақалада автор ортағасырлық Жошы дәуіріндегі Сарайшық қаласының мәдениеті мен өнердің дамуына және сол кезеңдерде Сарайшық пен Хорезм, Бұқара, Хиуа хандығымен сауда-саттық, мәдени мәселелер мен араласуы негіз болады. Автор бұл мәселені баяндауда Ресей зерттеушілері мен жиһангездерінің, археология және этнология ғылымы мамандарының зерттеулеріне сүйенген. Сарайшық қаласын зерттеуде Алтын Орда тарихының бір кезеңі деп қарастырамыз. Олай болса, Жошы хан дәуірінің мәдениеті мен қалалық даму сатысының белестерін зерттеуі – мақаланың басты ұстанымы.

Түйінді сөздер: Сарайшық, мәдениет, тиын, сауда, ұлыс, археология, жәдігерлер, жол тораптары.

Khalidullin G.Kh.¹

¹*Doctor of Historical Sciences, KazNPU named after Abay,
Republic of Kazakhstan, Almaty, E-mail: kizatulla@mail.ru*

SOME PROBLEMS IN THE DEVELOPMENT OF URBAN CULTURE AND ARTS, PROMOTION OF THE TRADE ROUTE IN MEDIEVAL SARACHIK

Abstract

In the article the author reveals the essence of the development of urban culture and the art of the city of Saraichik by the Ulus of Jochi6 Golden Horde. There are certain shaped caravan tracks from Ural river to Khiva and Bukhara. Researchers have repeatedly relied on a reference written by travelers in Europe and Russia. Thus, the author concludes that the caravan tracks from Saraychik to Urgench and its difficult paths were very easily explored by Russian researchers.

Keywords: Saraichik, culture, coin, trade, ulus, archaeology, artifacts, caravans.

Халидуллин Г.Х.¹

¹*доктор исторических наук, профессор, КазНПУ им.Абая,
Республика Казахстан, город Алматы, E-mail: kizatulla@mail.ru*

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ГОРОДСКОЙ КУЛЬТУРЫ И ИСККУСТВА, СТАНОВЛЕНИЕ ТОРГОВОГО ПУТИ СРЕДНЕВЕКОВОГО САРАЙЧИКА

Аннотация

В данной статье автор раскрывает сущность развития городской культуры и искусство города Сарайчика Улуса Джочи Золотой Орды. Показаны определенные сложившиеся караванные пути от Урала до Хиуа и Бухары. Исследователи неоднократно опирались на ссылку, написанную путешественниками Европы и России. Таким образом, автор приходит к выводу о том, что караванные пути от Сарайчика до Ургенша и его трудные пути были очень доступно исследованы русскими исследователями.

Ключевые слова: Сарайчик, культура, монета, торговля, улус, археология, артефакты, караванные пути.

Орта ғасырдың Сарайшық қаласы мәдениеті мен қолөнері дамыған білім мен ғылым ордасы болды. Азия мен Европа мәдениеті мен өнерін қоса қабылдаған қалада мәдениет жылдам өркендеген. Мұнда сәулетті құрылыстар салынып, қала қорымы адамдар тәуіп ететін қасиетті әулиелі орынға айналған. Әсіресе, қолөнер бұйымдары дамып, қыштан ыдыстар мен түрлі бұйымдар жасау өркендеген. Соның нәтижесінде жергілікті маман-қолөнершілер өзінің сапалы әрі сәнді қыш ыдыстарын тауар ретінде сатумен де айналысқан.

Орта Азия мен Оңтүстік Қазақстан жеріндегі қалалардағы қыш өндірісі моңғол шапқыншылығынан соң тоқырауда болса, ал Сарайшық көзешілері халық сұранысын қанағаттандырып отырған.

XIII ғасырда Европа мен Азия арасындағы керуен саудасы кең құлашын жайды. Қытайға теңіз жолы ашылғанға дейін керуен жолдарының мәдени маңызы зор болды. Осы керуен жолындағы ең басты тораптарының бірі – Сарайшық қаласы болатын.

Сарайшық қаласының орнын алғаш зерттеген академик Ә.Х.Марғұлан Бүкіл Одақтық археологтар кеңесіндегі баяндамасында ерекше атап өткен болатын. Қазба нәтижесінде табылған заттардың барлығы да Сарайшықтың өзінде дайындалған, себебі ірі шеберханаларды айтпағанның өзінде, қалада керамикалық ыдыстарды жасау кезіндегі өндірістік қалдықтар өте жиі кездесетін [1].

Ғалымның негіздеуінше көп қызықтыратын заттардың бірі ірі құрылыстардың қабырғаларын әшекейлейтін плиталардың табылуы. Бұл плиталар басқа керамикалық жәдігерлер сияқты өндірістік қалдықтар өте мол кездеседі деп көрсетеді.

Ғұлама ғалым бұл заттарды жасаған жергілікті шеберлер екенін атап көрсеткен және қыш ыдыстардың атауының қазақша баламасын жазған. Бүгінгі күндерде бұл атауларды археологтар сөздік ретінде пайдалануда [2].

«По данным источникам, у кипчаков существовало хорошо развитое гончарное производство. На это указывает перечень названий глиняных сосудов, приводимых в кипчакских словарях, и обилие керамики городов нижней Сырдарьи, Сарайчика и Волжского низовья. По словарю кипчакского языка общее название гончарных изделий – козе, удлинённый глиняный сосуд с раструбом – чигыр козесы, кувшин – бардак и т.д., большой резервуар типа хума-куб или куб. Такой куб с надписью найден в Сарайчике и хранится в Гурьевском краеведческом музее» [3].

Сарайшықта қыш ыдыстарын зерттеген археолог Агеева Е.И. олардың сапасы мен сәнділігіне ерекше баға берген. Орта Азияда керамика өндірісі тоқырауға ұшырағанда, қалада көзе жасау ісі өркендеді. Бұның өзі қалада көзелерді сыртқа сату саудасын жандандырды. Қыш ыдыстарының көркемдігі мен сапасының айрықша екенін И.Тасмағамбетов пен З.Самашевтың «Сарайшық» атты кітабынан көруге болады. Онда керамикалық көзелердің жүздеген үлгісі жарияланған [4].

Сарайлар мен үйлер, мешіттер, кеспелер, т.б. құрылыстар салу үшін құрылыс заттары, қыш кірпіш өндірісі дамыған. Оларды безендіру үшін қаптама, сырлы қыш тақталар, оюлы қыш тақталар т.б. құрылыс материалдары қажет болды. Бұл үшін цехтік кірпіш шеберханалы салынған. Сапалы саз қажет болды. Шикізат үшін, сапалы қыш кеніштері ашылып, саз өндірілген. Бұл өндіріс көп қаража пен адам күшін қажет етті. Цехтік жүйе қалыптасты, өндірісте көлемі ұлғайды. Бұндай ұйымдарда жүздеген адамдар қызмет істеді. Қаладан кірпіш күйдіру ошақ (құмандары) ашылуы осыны көрсетті. Сарайшықтан табылған жазуы бар құмыра ерекше. Оның биіктігі 80 см, ернеуі, көлемі 28,5 см, түбінің көлемі 23 см, қызыл қоңыр түсті белінде 5, шығында 1 қатар толық өрнегі бар. Орта ғасырлардағы керамикалық ыдыстардағы жазу негізінен, Құраннан үзінді, адам аты, шеңбердің таңбасы және өрнек ретінде мағынасыз «араб жазуы» сән ретінде сырлы ыдыстың ернеуіне жазылған.

Ал, ұлы философиялық дастаннан үзінді жариялау өте сирек кездесетін жәйт. Сарайшық халқының сүйікті кітабының бірі Жүсіп Баласағұнның «Құтты білігі» болса керек. Оның дастандарын арнайы тапсырыспен көзешілер, ыдыстарға жазған. 1909 жылы Орал казак-орыс әскерінің генералы Н.Дубасов археологиялық қоғамның шығыс бөліміне хабарлаған. Ол туралы В.В.Бартольд былай деп жазған: «До сих пор приведено в известность очень небольшое число списков Кутадгу Билик: однако находка, сделанная в 1909г. Сарайчиковском поселке при устье Урала первый глиняный кувшин с надписями, заключающим в себе прифаз некоторых стихов Кутадгу Билик, заставляет полагать, что оно произведено было волею же несколько популярнее, чем можно было бы думать по количеству дошедших до нас списков».

Бұл жазуды лингвист К.К.Юдакин 1947 жылы оқып, аударған. Ол араб әрпімен жазылған.

Кісі көркі – жүз, ал жүз көркі – көз, ауыз көркі – тіл, бұл тілдің көркі – саз. Перевод: Красота человека - это лицо, красота этого лица – глаза; Красота глоти это –язык, к красота языка – слова.

Шу өңіріндегі Баласағұн қаласында X-XII ғғ. өмірге келегн дастан XIV ғасырларда өте танымал сүйікті кітап болды.

Сарайшық қаласында туып, өмір сүрген көптеген ғалым-ақындар, ғұламалар есімдері мен олардың еңбектері өкінішке орай бізге жеткен жоқ және белгісіз. Солардың бірі Сайер Сарай (1321-1391жж.) Сарайшықта туып, Мысырда өлген. Қыпшақ ақыны, аудармашы, ғалым. Кейбір деректерде ол Сарайда туған дейді. Ол өз шығармаларын Алтан Орда хандарына тарту еткен. Өмірінің соңғы кезеңдерін мәмлүктер билеген Мысырда Египетте өткізген. 1391 жылы орыс «Гүлатан» атты дидактикалық дастанының түп нұсқасы 1915 жылы табылды, фото көшірмесі 1954 жылдан Анкарада сақтаулы. 1968 жылы орыс графикасына негізделген транскрипциясы Ташкент қаласында жарық көрді. Поэма қыпшақ тілінде жазылған. Сюжеті 1258 жылғы Сағдидің «Гүлстан» поэмасынан алынған. «Гүлстан бит-турки (Түрік тілінде Гүлстан) деп аталады. Оны Сарай қаласында бастап Египетте бітірген. Оның дастаны ағылшын түпнұсқасы Голландияда Лейдек университеті кітапханасында сақтаулы. Ол сегіз тараудан тұрады.

- 1- Ел билеушілер туралы;
- 2- Халық бұқарасы жайында;
- 3- Қанағат – нысаптың пайдасы жөнінде;
- 4- Тілге сақ болу пайдасы туралы;
- 5- Жігіттік шақтың көріністері хақында;
- 6- Кәріліктің адамды кәріп етіп қоятыны туралы;
- 7- Тәлім-тәрбиенің әсері жайында;
- 8- Өңгімелесудегі әдептілік мәселесі туралы.

Мұның бәрі прозалық қисса-хикаят түрінде айтылады. Оның аудармасы еркін өз ой-пікірін, өлеңдерін қоса отырып, қыпшақ тіліне түсінікті қылып аударған:

«Сәулесің білімнің, ұстазысың дарынның
Қайнарысың ғылымның, қарындасысың қашанда
Жаның сенің құшақ-құшақ раушан гүлін қаласа,
Менің осы гүлістанымның бір бетін оқып шық.
Көркемділігін раушанның, ұмытарсың сонда сен,
Ал, гүлстан жаныңды қуанышты толтырар.
Мұнда ғажап тамаша.
Тіпті «Хұсрау мен Шырында» жоқ шығар.
Бұл әсемдіктің гүлстаны гүлбағы
Бұлбұл – сол бақтың жемісі ғана емес пе?»

Сайер Сарай шығыстың ұлы шайыры Сағди Ширазидің «Гүлстан» атты ғажайып шығармасын қыпшақ халқына түсінікті тілде аударып, талай ұрпаққа тәлім-тәрбие берген.

Әлемдік әдебиеттің інжуінің бірі болған еңбек. Ақын өзінің лирикаларын, өзімен тұтас сегіз шайырдың газелдерін енгізген. Сайер шығармашылығы XV ғасырдағы түркі, соның ішіндегі қыпшақ әдебиетінің қалыптасып, дамуына зор ықпал жасаған [5]. Сарайшықта өмір сүрген екінші ғалым Рабғұзи Жәнібек занның тапсыруымен Сарайшықта «Қисса сұл Әмбиян» тақырыбындағы атақты ғылыми еңбегін жазған. Ол шағатай-татар тілінде Қазанда басылды. Ал, қалған ғұламалар аттары мен еңбектері белгісіз.

Сарайшықта ислам дінінің өкілдері: сейіттер, шейхтер, молдалар, қажылар өмір сүріп, қызмет еткен. Мешіттер мен медреселер санының халыққа білім берілген [6].

1333 жылы Сарайшыққа келген Ибн Батута суфийлік мекемеге зави барғанын айтады. Бұл суфилік мешіт болған болса керек. Европа мен Азия мәдениеті мен өнерін қатар қабылдаған қала өз заманында ең өркендеген мәдени орталық болғанын айғақтайды. Қалада бірнеше діни орталықтар бейбіт қатар өмір сүрген. Моңғолдардың бір ерекшелігі діни-нанымдарға қысым көрсетпеуі, әр түрлі діндердің дамуына себеп болған.

Қалада әр түрлі діни миссионерлер өз діндерін уағыздады. Европада христиан мен католик дінінің таратылуына миссионерлер ағылды. Олар сарайшық қаласы арқылы Азияға жол тартты. В.В.Бартольд мынандай дерек келтіреді: «Миссионер Паскале, проекковский в 1338г. из Таны в

Сарай, из Сарая по Волге и Батинскому (Каспийскому) морю в Сарайчик, оттуда в телегах, заряженных верблюдами в Ургенч».

Қаланың тұрмыстық-мәдени құрылыстары қала халқына қызмет етті. Қоғамдық моншалардың қалдықтары 1997-2005 жж. археологиялық қазбалардан табылды. Моншаларға көлемі 25x25 см қыш кірпіштері пайдаланылып, байланыстыруша ретінде гипс пен ганшты пайдаланған. Қаладағы қалдық суда ағызу үшін қыш құбырлар қолданылған. Хан сарайлары өзіндік сәулет жағынан келген қонақтарды таң-тамаша қалдырған. Қала ішінде саудагерлерге арналған керуен сарайлары мен қонақ үйлер салынған. Жайық өзенінің ағысы, ну орман мен шалғын жанынан салып жатқан өзен қала өміріне нәр беріп, нұрландырып тұрған. Сол кезеңде қаланың аты бүкіл әлемге әйгілі болған.

Сарайшық қаласы 1580 жылы әлі ірі, бай қалалардың бірі болатын. Ол Батыс Қазақстан аймағындағы Ноғайлы астанасы болды.

«Богатый цветущий Сарайчик находился на древней караванной дороге из Азова в Ургенч, достигал пяти верст в окружности и был защищен высоким земляным валом. Внутри крепости находилась старинная ханская цитадель, стояли кирпичные дворы знати, покрытые мрамором и цветными образцами, находился монетный двор. За городом располагались один из древнейших некрополей эпохи Золотой Орды, где были захоронены многие известные деятели степи. В частности, здесь был мавзолей выдающегося казахского хана Касыма, умершего в 1523 г.»

Бұл кезеңде Сарайшық қаласында 2000-ға жуық тұрғындар өмір сүрген [7].

Сарайшықтың мәдени қабаттарында Жошы ұлысы, одан кейінгі дәуірлердің қарқынды да қайнаған тіршілігі мен өзаралық қарым-қатынастарының, айрықша оқиғаларының айғақтары сақталынған. Сонымен қатар Сарайшықтың қала мәдениетінде оның айналасындағы өңірдің, оған жақын Еділдің төменгі бойы мен Хорезм, Таяу Шығыс қалалар мәдениетінің синхрондық материалдарымен салыстырғанда, Сарайшық далалық өркениетімен терең тамырлас болғандығы, әсіресе Дешті-Қыпшақ және Ұлы Дала империясының басқа да шеткер жақтарымен тығыз қатынасқан ерекшеліктері басым мол екендігі анықталды.

Сарайшықтың нумизматикалық материалдары аталмыш аумақтардың тиын соғылымдарымен салыстырғанда өзіндік ерекшеліктері де бар. Осы қалалардың нумизматикалық мліметтері бойынша әдебиеттер баршылық. Алайда, салыстырмалы анализ жасау үшін Сарайшықтың Жошы Ұлысы, Ноғай Ордасы мен Қазақ хандығы дәуірлеріндегі саяси және экономикалық өміріндегі бәрсыпыра кезеңдерімен тығыз байланыста өрілген нақты рөлін түсінуге қордаланған материалдар тым жеткіліксіз деп білеміз [8].

XVIII ғасырда Ресей империясы Хиуа хандығына алып баратын қолайлы жолдардың бағыттарын зерттеу мақсатында бірнеше әскери экспедициялар жіберіп отырды. Бұл экспедициялардың бастапқы тірек нүстесі Сарайшық қаласы және Ноғай жолы болды. Экспедиция географиялық аймақтардың табиғаты, жануарлар әлемі, жер бедері, тарихы, мәдениеті туралы ақпараттар жинады. Осындай ғалым-саяхатшылардан И.Г.Гербер, И.П.Фальк, А.И.Левшин, Ф.Ф.Берг, В.Григорьев, А.Е.Алексеев, А.Лоскутов т.с.с зерттеушілер өз еңбектерінде біз үшін құнды деректерді жазып қалдырған [9].

А.И.Левшин «Описание киргиз-казачьих, или киргиз-кайсацких, степей» атты еңбегінде Сарайшық және Хиуа қалалары ортасында сауда керуен жолының төмендегі үш тармағын бөліп көрсетеді. Олар:

1. Сарайшықтан тентек Сорға келіп, одан Білеулі аймағы арқылы, көне бекіністердің бірі болған Ұзынтамның жанынан Сағыз өзенінен өтеді. Кейін Қайнар тауын жағалап отырып, Жем өзеніне жетеді, одан кейін Боқаш әулие қорымы жанынан өтіп, Ұшқанға келеді. Жолдарын желді тауының оң жағасымен жалғастырып, Үстіртке барады. Үстірттен Сам құмы арқылы Айбоғұр алқабымен Айдабол құдығына жетіп одан Ақтөбе Күркіруге жетеді.

2. Жем өзенінен Үстірт арқылы Желді тауының жанымен жүріп өтіп, көптам арқылы Қосбұлақ құдығына жетеді, одан Есекқырған даласымен керуен Үстірттен түсіп ежелгі Үргенішке келеді.

3. Сарайшық бекінісінен Хиуаға қарай баратын жол Қайнар тауының жанынаншығысқа қараай бұрылып, Сарықасқа құдығымен бір күндік алқбаы арқылы Аққаудан бұлағына жетеді. Үстіртке Арсай мен Қарсай жырлары арқылы көтеріліп, Аралға жетеді. Аралды жағалап, Дуаналы құлама мен Құлмағыр шығанақтары арқылы Амудария жағасындағы Қоңырат қаласына жетеді. Ол өзінің саяхаты барысында барған қалалары, керуен сарайлар мен басқа да жер-су атауларына қысқаша мәліметтер келтіреді. Сонымен қатар жоғарыда келтірілген Сарайшық-Хиуа қалалары арасындағы, Ноғай жолы аталатын сауда керуен тармағы көптеген қала мен керуен сарайлардың

ішінде көпшілігі қиратылғанын жазған. А.И.Левшин өз еңбегінде Ұзынтам, Боқаш әулие, Ұшқан, Чинке және Көптам керуен сарайларының қиратылғаны туралы мәліметтер қалдырған [10].

А.И.Левшин Сарайшық пен Хиуа (Көне Үргеніш) қалалары арасындағы сауда жолының үш тармағын бөліп көрсетсе, кейбір деректерде тек қана екі тармағы көрсетіледі. Мысалы, Сарайшықтан бастау алған сауда-керуен жолдары Жайық өзенінен екі бағытқа бөлінген. Бірі солтүстік тармақ-ол Сарайшықтан бастап Үстірт (Қос-құдық) жазықтығының солтүстік-батыс бөліктеріне дейін болса, оңтүстік тармағы-Қосқұдықтан бастап Көне Үргенішке (Хиуа) дейін барған. Жоғарыдағы бірінші тармақта 1803 жылдары Оренбург зерттеушілері ізденістер алып барған. Зерттеушілер нәтижесінде Сағыз өзені бойындағы Таскешу су асты көпірі Үстірттің солтүстік-батыс шыңында орналасқан Ұшқан ата, Қосқұдық, Көптам, Сам секілді керуенсарайлардың қирандыға айналғандығын келтіреді [11].

Ә.Х. Марғұлан 1951 жылы Бүкіл Одақтың археологтардың кеңесінде жасаған «Сарайшық қазбалары» атты баяндамасында: «Сарайшық қаласы XIII ғасырдың II жартысынан бастап XV ғасырдың басына дейін Алтын Орданың ең басты қалаларының бірі болды және Шығыс Европа мен Орта Азияны, Қытайды өзара байланыстыратын керуен жолының өте маңызды түйініне айналды» деп баяндады.

Сарайшық ірі сауда орталығы болғаны туралы Ә.Х. Марғұлан былай дейді: «Феодализм туып, көркею заманында және осыған байланысты халықаралық сауда мен айырбастық жандануына сәйкес, сауда жолдарының бойынан елді мекендер пайда болып отырған. Бұлар тіпті географиялық қолайлы орналасу жағдайларына байланысты экономикалық жағынан іріленіп, көрікті қалаларға да айналып, тарихи дамуымызда елеулі із қалдырған. Сондай жолмен Қазақстан территориясында пайда болған «Ортағасырлық қалалардың бірі - Сарайшық».

Қазақ археологиясының негізін ғылыми түрде қалаушы Ә.Х. Марғұлан: «Сарайшық пен Үргеніш арасындағы керуен жолдарында көптеген «Керуен Сарайлар» қалыптасқан. Бұл «Керуен Сарайлар» Сағыз, Қайнар және Жем өзендерінің бойларында өмір сүрген» десе, орыстың белгілі өлкетанушысы П.И.Рычков «Керуен Сарайлар» мен бекеттерде шағын көлемдерде де болса тұрақты, яғни, отырықшы өмір салттары қалыптаса бастаған», - дейді.

Тарихшы ғалым А.Ю.Якубовский: «XIII және XIV ғасырлардағыдай Орта Азия ешуақытта да Шығыс Европа мен бүкіл феодализм дәуірлерінде қарқынды да, жүйелі сауда жасап көрген жоқ. Сарай Бату мен Сарай Берке қалалары ірі қол өнер өндірісі мен сауда орталығы бола тұра XIV ғасырда Қытай, Орта Азия, Кавказ және Персиямен сауда жасауда орасан зор шешулі рөл атқарды –деп, тұжырым жасайды.

Әрине, бұл тұжырымдарда біз Сарайшық қаласының Европа мен Азияны жалғастырудағы мәні жоғарыда аты аталған қалалардан ешқандай кем емес маңызды рөліне күмән келтіре алмаймыз. Себебі, Сарай Бату мен Сарай Берке қалаларынан Орта Азия қатынайтын керуен жолы-тек қана Сарайшық арқылы өткен. Олай болса, Сарайшықтың XIII-XV ғасырлардағы халықаралық және құрылық аралық саудадағы орны барынша нығайған кезеңі. Сондықтан да бұл мәселені айрықша зерттеп, арнайы әңгіме жасауға тұрарлық жай, өйткені «Ұлы Жібек жолы» зерттеген көптеген тарихшы-зиялылар В.К.Бартольд, А.Н.Зеленский, С.П.Толстов тағы басқалары оның тарихы біздің жыл санауымыздан бұрын басталған дәйектеумен қатар, ғасырлар сауда ұлғайып, Хазар мен Хорезм саудасы Сарайшық, Ақтөбе, Тас кешу, Ақмешіт, Ұшқан, Қарашүңгіл, Бейнеу, Құсшы, Білеулі және Қоңырат арқылы Үргенішке жететінін жазады.

Қазіргі кезде Сарайшық қаласы апаттық жағдайда тұр, ол тез арада жойылып кетуге аз-ақ қалды. Сол себептен Сарайшық қаласында жаңа археологиялық құтқару жұмыстарын жүргізу арқылы ғана нақты тарихымыздың шынайы оқиғаларына байланысты аса маңызды мәселелердің шешілуі мүмкін.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. КРОММ 2415 қор, 5 іс, 18п.
2. Сонда 22п.
3. Левшин В.И. Описание киргиз-казачьих или киргиз-кайсацких Орда степей. Алматы, 1996. С.253.
4. И.Тасмағамбетов, З.Самашев. Сарайшық. 2001ж.
5. М.Қашқари «Түбі бір түркі тілі». А., 1998.
6. Мұстафин Ж. Қазақ тарихы. А., 2001. - №4. 75б.
7. Моңғолдардың құпия шежіресі. А., 1998ж.
8. З.Самашев, Р.Бурнашева... Монеты Сарайчика. А., 2006.

9. Марғұлан Ә.Х. Шығармалары. Құраст. Д.Ә. Марғұлан, Д.А. Марғұлан –Алматы: «Алматы-Болашақ» баспасы, 2011.-Т.9. -472 б.
10. Марғұлан А.Х. Из истории городов и строительного искусства древнего Казахстана. – Алма-Ата, 1950.
11. Мендикулов М. «Памятники народного зодчества Западного Казахстана». - Алма-Ата: Онер, 1987.

List of literature used:

1. Kromm 2415 fund, Case 5, 18p.
2. then 22p.
3. Levshin V. I. description of the Kirghiz-Cossack or Kirghiz-kaisatsky horde of stepai. Almaty, 1996.P. 253.
4. I. Tasmagambetov, Z. Samashev. Sarayshyk. 2001.
5. M. Kashgari "one-sided Turkic language". A., 1998.
6. Mustafin zh. Kazakh history. A., 2001. - No. 4. 75B.
- 7.The Secret Chronicle of the Mongols. A., 1998.
8. Z. Samashev, R. Burnasheva... The Saraychik Coin. A., 2006.
- 9.Works Of Margulan A. H. Comp. "I Don't Know," He Said. Margulan-Almaty: publishing house" Almaty-Bolashak", 2011.Vol. 9. -472 P.
10. Margulan A. H. from the history of cities and the construction of ancient Kazakhstan. - Alma-Ata, 1950.
11. Mendikulov M. "memory of the people of West Kazakhstan". - Alma-Ata: Oner, 1987.